

KOYUNLARDA OTLATMA

Turgay TAŞKIN* Cemal ÜN**

Koyunlar otları diş ve damaklarıyla oturlar. Geniş yapraklı bitkileri, özellikle baklagil türlerini tercih ederler. Mer'anın yapısı açısından fazla seçici olmamakla birlikte keçi kadar kanaatkâr değildir. Koyunların üst dudakları yarık olduğundan otları kavrama yeteneği yoktur. Buna karşılık koyunlar, dudaklar, kesici dişler ve damakların yardımıyla otları yakalayıp koparabilir, hatta yatay olarak büyüyen otlar ile yere dökülen yapraklardan ve danelerden bile kolayca yararlanabilir. Otlama sırasında diş önemli bir görev yapmaz. Alt dişler ile damak arasına sıkıştırılan otlar başın aşağı-yukarı hareketiyle koparılır. Koyunlarda otlama davranışına ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Koyunlarda Günlük Otlama Davranışı

Özellik	Günlük Ortalama Değerler
Otlama periyodu sayısı	4-7
Toplam otlama süresi (saat)	9-11
Ot Tüketimi (g/kuzu)	1700-1900
Ot Tüketimi (g/Koyun)	1300-5000
Kuru madde tüketimi (Mer'ada) (g/kuzu)	480-830
Kuru madde tüketimi (Mer'ada) (g/koyun)	520-1300

Kaynak: HECKER, J.F. 1983

* Arş. Gör. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bornova, İzmir

** Zir. Müh. Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi

Koyunlarda otlama davranışları bazı başlıklar altında toplanarak incelenebilir. Bunlar yol yürüme yeteneği, yayılma davranışı, ot seçme ve yeme davranışlarıdır.

a. Yol Yürüme Yeteneği

Yerli koyun ve keçi ırklarımızın tamamına yakını kültür ırklarına göre üstün yürüme yeteneğine sahiptir. Bu yetenek yerli ırklarımızın zayıf mer'alardan yeterli besin maddesini sağlayabilmek için çok uzun süre ve uzun mesafeler yürümek zorunda olmaları nedeniyle geliştirdikleri bir yetenektir. Otlama sırasında alınan yol genetik ve çevre faktörlerine bağlı olarak değişir. Koyunların otlamaları sırasında günlük alınan yol miktarı 8-10 km. arasında değişir. Otlamada alınan yol miktarındaki artış, otlama süresinin uzatılmasıyla ilişkilidir. Ilıman iklim kuşağında yer alan koyunlar yaz aylarında kışa göre daha fazla yol yürürler:

b. Yayılma Davranışı

Yayılma davranışına koyunlarda oldukça sık rastlanır. Bazı koyun ırklarında yayılma davranışı olarak bilinen yatma olayı sınırlı ölçüde görülür. Koyunlar sıcak havalarda gölgelik yerlerde yada su kenarlarında, soğuk havalarda ise yüksek yerlerde yatarlar. Yayılma yerleri, mer'adaki bitki örtüsünün yapısına bağlıdır. Yamaç bölgelerde yüksek yerlerde, düz bölgelerde ise ağaç altları koyunlar tarafından tercih edilir. Koçlar otlama sırasında belli bir yerde kalma eğilimi göstermelerine rağmen özellikle çiftleşme mevsiminin başında, buldukları mer'ayı değiştirmezler. Koyunlarla karşılaştırıldıklarında oransal olarak mer'adan daha az yararlanırlar. Alışkanlıklar, koyun sürülerinin yayılma yeri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilir. 10 dönümden az ve birbirine yakın mer'ada koyunların otlaması genellikle ortak bir sınır boyunca yapılır. Yapılan davranışı ırka bağlı olarak değişiklik gösterir. Yayılma davranışlarının bir sonucu olan gübrenin önemli bir kısmı mer'ada kalır. Mer'ada kalan gübre bitkiler için besin maddesi kaynağı olduğundan ayrı bir önem taşır. Yayılma alanına en yakın yerlerde yabancı otlar, biraz uzaklaştığında ise çayır otu gelişir.

c. Ot Seçme ve Yeme

Seçicilik genellikle koyunlarda uygun kaba yemin miktarıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle koyunların daha kısa sürede belirleyebileceği yem

kaynağının sayısı azalır. Koyunlar gübre ve idrar ile karışmış yemleri otlamazlar. Ancak koyunlar uzun süre fazla miktarda gübre ile karışık bir mer'ada kalırlarsa gübre kokusuna alışarak otlamaya devam ederler.

Koyunlar mer'ada bir botanikçinin bile güçlükle bulabileceği bitkileri kolaylıkla seçerek otlarlar. Koyunlar genellikle tek yıllık bitkilerin belirli kısımları ile bazı bitki türlerinin gelişmekte olan yeşil aksamalarını ve kaliteli kaba yemleri tercih ederler.

OTLAMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Koyunlarda otlama davranışı sığırlardakine benzerlik gösterir. Koyunlar otlama davranışı için günde 10-12 saat, geviş getirmek için 9-10 saat, yayılmak için ise çok kısa bir zaman harcarlar. Otlamayı etkileyen faktörler belli başlıklar altında toplanmaya çalışılarak sırasıyla aşağıda verilmiştir. Bunlar;

a. Kaba yemin yapısı: Kaba yemler hayvan beslemede temel yem kaynaklarımızı oluştururlar. Hayvanların yaşama yapının yanı sıra belli oranda verim payı besin madde gereksinimlerinin karşılanmasında yararlanılır. Kaba yemin miktar ve kalitesi, otlama davranışını etkileyen önemli bir faktördür. Besin madde içeriği mer'a yada otlakta bulunan bitkilerin otlatma ve biçme zamanıyla ilişkilidir. Erken otlatma ile proteini yüksek selülozu düşük yeşil yemler iştahla tüketilir. Otlatma zamanının geciktirilmesiyle aksi durumlar söz konusudur.

b. Sıcaklık: Ilıman havalarda koyunlar gün boyunca daha az aktif olmayı tercih edip akşam saatlerinde daha fazla süre otlarlar. Bunun nedeni atmosfer basıncı ile çevre sıcaklığına bağlı olarak gündüz yapılan otlama etkinliği arasında ters bir ilişkinin varlığıdır. Soğuk hava koyunların otlama etkinliğini değiştirir.

c. Kırkım Zamanı: Kırkım zamanı, otlama davranışını etkileyen önemli özelliklerden birisidir. Soğuk havalarda yapılan kırkım koyunlarda otlama süresini azaltır. Aşırı soğuklarda mer'aya da otlak dönüşü yapılacak ek yemleme ile bu olumsuzluk giderilebilir. Kırkım zamanı, bölgesel farklılık gösterir. Batı Anadolu'da Nisan-Mayıs, Orta Anadolu'da Mayıs-Haziran, Doğu Anadolu'da ise Haziran-Temmuz aylarıdır. Yerli koyunlar kültür ırklarına göre daha hareketli olduklarından kırkım

sırasında dikkatlice bağlanmalarında yarar vardır. Kırkıma önce koçlardan başlanır. Koçları koyunlar, şişekler ve toklular izlemelidir.

d. Irk: Otlama davranışı kalıtsal olup ırklar arasında farklılık görülür. Örneğin göçer koyun ırkları genellikle yerli koyun ırklarımıza göre daha fazla yürüme yeteneğine sahiptir. Yerli ırklarımız ise kötü bakım-besleme koşullarına iyi uyum gösterdiklerinden kültür ırkı koyunlara göre mer'a yada otlakları daha iyi değerlendirirler.

Dağlık bölgelerde koyunlar kışın rüzgardan korunmuş vadilerde otlatılır. Yağlı kuyruklu koyun ırkları karı eşeleyerek otlama özelliğine sahipken, ince kuyruklu koyunlarda bu özellik yağlı kuyruklular kadar gelişmemiştir. Bu nedenle ince kuyruklu koyunların böyle mer'alarda otlatılması sorun oluşturabilir.

e. Fizyolojik Durum: Koyunlar içinde buldukları fizyolojik durum (gebelik, laktasyon vb.) nedeniyle otlama davranışları büyük değişim gösterir. Gebe koyunlar diğer hayvanlara göre mer'ada daha kolay yönlendirilir. İklimsel etmenler (sıcaklık, nem, gün uzunluğu vb.) in artması ve mer'anın işletmeye uzak olması nedeniyle otlama süresi azalabilir. Sütten kesilen kuzular ise günün 3/4 ünü ağılda geçirirler. Yem tüketimi, su içme ve diğer yaşamsal olaylar güneşin doğuşuyla başlayarak gün sonuna kadar düzenli bir şekilde devam eder.

f. Yaş: Çeşitli verimleri etkileyen önemli bir özellik olmasının yanı sıra otlama davranışı üzerinde de belirgin bir etkiye sahiptir. Özellikle doğumdan sonra rumen gelişimi yeterli olmadığı için kuzularda dişe bağlı olarak otlama yeteneği pek gelişmemiştir. Rumen gelişimiyle birlikte kaba yemden görelî olarak daha iyi yararlanır. Ergin hayvanların otlama davranışlarına bakıldığında ağıl içindekinden farklılık gösterir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte kesici dişlerin sayısında bir azalma olacaktır. Bu azalışa bağlı olarak mer'adan yararlanma da azalır.

OTLATMA YÖNETİMİ

Mer'alardan en üst düzeyde ürün alınması, otlatma ile bakım-yönetimin uygun bir şekilde düzenlenmesiyle olasıdır. Otlak ya da mer'alardan elde edilen ürünlerin sürekli olabilmesi mer'aların düzenli ve kontrollü kullanılmasına bağlıdır. Bu bağlamda daha fazla hayvansal ürün alınmasının yanı sıra mer'adaki bitki vejetasyonunun da korun-

ması sağlanır. Bunun için uygulanması gereken bazı temel esaslar şu şekilde özetlenebilir.

- a. Otlatma mevsimi,
- b. Bir örnek otlatma,
- c. Otlatma kapasitesi,
- d. Uygun hayvan türü ile otlatmadır.

Koyunlarda dikkat çekici davranışların bir özelliği de sürüdeki etkinliğin iyi organize edilmesidir. Bu organizasyona koyunlar önemli bir allelonimetrik davranışı ile sosyal uyum gösterirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Koyunlarda otlama davranışlarının bilinmesi öncelikle sürü idaresi açısından önemlidir. Çünkü mer'aya çıkartılan hayvanların besi performansının bir ölçüsü mer'adaki vejetasyona bağlı olmakla birlikte otlama davranışlarının bilinmesi ve ona göre davranmayı zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde koyunlarda otlama davranışı konusunda fazla sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu yüzden otlama sırasında karşılaşılan ya da karşımıza çıkabilecek sorunların çözümüne bir ölçüde katkıda bulunabilmek amacıyla yapılabilecek öneriler aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

1. Koyunlarda başarılı bir otlatma için tecrübeli çobanlara gereksinim vardır. Çobanların hem mer'aları tanınması hem de hayvanların özelliklerini ve alışkanlıklarını bilmesi gerekir.

2. Koyunların mer'ada otlatılması sırasında önemli bir neden olmadıkça yer değiştirilmesi doğru değildir. Sürüyü gruplara ayırmak stres nedeniyle önerilmez.

3. Koyunların çok aç iken mer'aya çıkarılması gerekir. Özellikle yonca, tırfıl gibi gaz yapıcı yem bitkilerinin bulunduğu mer'alarda otlama yapılmamalıdır. Ayrıca kırağı nedeniyle sabah erken saatlerde yapılacak otlatmada istenilmeyen durumlarla karşılaşmamak için bir miktar yoğun yem verilmelidir.

4. Koyunların mer'aya çıkartılmaları durumunda çoban ve diğer yardımcı kişilerden biri sürünün önünde, diğerleri arkasında bulunmalıdır. Herhangi bir nedenle sürüden ayrılan hayvanların sürüye katılması sağlanmalıdır.

5. Koyunların güneşe doğru yürütülmesi doğru değildir. Sıcak günlerde hayvanlar rüzgarın esiş yönünün aksi yönünde yürütülmelidir. Bunun nedeni sürünün mer'a dönüşü rüzgarı karşılarına alarak serinleme olayından yararlanmaktır.

6. Ülkemizde mevcut mer'aların büyük bir kısmı aşırı ve bilinçsiz otlatma nedeniyle mer'a özelliğini yitirmiştir. Bu durum süt ve döl verimi yüksek koyunlar için bir dezavantajdır. Belirtilen nedenden dolayı yapılacak ağıl içi bakım-beslemeye ayrı bir önem verilmesi yararlı olacaktır.